

A felszabadulás krónikája

Románia 1944. augusztus 23-i kiürzése után alig három héttel a szovjet csapatok bravúros felvonulással már az országhatáron állottak. Az ország keleti részét szeptember 11-től az angol-amerikai bombázókötélékek már nem támadták, de ugyanezen a napon Tiszántúl hadművelési terület lett, és Szeged az egyik legfontosabb katonai felvonulási területté vált. Október 6-án megindult a szovjet csapatok támadása, amely öt nap múlva már Szeged felszabadulását eredményezte.

Növelte ennek jelentőségét, hogy Budapesthez viszonylag közel fekszik, az ország második legnagyobb városa és jelentős közigazgatási központ volt. Az ellenforradalmi rendszerben ideológiai vetületek kapcsolódtak hozzá a „szegedi gondolat” révén. Horthy fegyverszüneti kérelmével is összefüggött a városért folyó harc, mert a Moszkvában tárgyaló, Faragó Gábor vezette küldöttség csak október 11-én írta alá az ideiglenes fegyverszünetet. Így a még mindig ingadozó, késlekedő Horthyra nyomást kellett gyakorolni és kész helyet elé állítani. Ezért is fontos volt a város mielőbbi elfoglalása. A szovjet támadási tervekben hadművelési célként jelölték ezt meg, amelyet október 10-ig el kellett érni.

A tiszai harcok elhúzódása miatt a 2. Ukrán Front parancsnoksága sürgette a város gyors elfoglalását. Ezért a 46. hadsereg 37. hadtestje újabb erőket vezetett harcba a cél elérése érdekében, és a 320. lövészadosztályt egy negyedik ezreddel erősítették meg. A Tiszán történt átkelésrel, Szeged elfoglalásával és a nyugat-tiszai vonal birtoklásával a szovjet hadsereg nemcsak döntő hatást gyakorolt a fegyverszünet kérdésében még mindig ingadozó és taktikázó Horthyra, hanem kedvező feltételeket teremtetett, hogy még Hitler végső veresége előtt Magyarország kilépjen a szövetségesek elleni háborúból, és szembeforduljon Németországgal.

Október 8-án a szovjet csapatok megjelenésének hírére pánik és bizonytalanság uralkodott Szegeden, ez volt a város kiürítésének napja is. A pánik a magyar katonaságot sem kímélte, de a 3. magyar hadsereg parancsnoksága igyekezett megszilárdítani a hadsereg helyzetét.

A város védelmére október 9-én reggel létrehozták a *Matolcsy-harcsoportot*, amely közvetlenül a 3. magyar hadsereg parancsnoksága alá tartozott. Vezetője Matolcsy Elek vezérőrnagy, az 1. légvédelmi tüzérdandár korábbi parancsnoka volt, később hűséges nyilastábornok. Október 29-től a honi légvédelem országos főparancsnoka. Harcsoportjának tüzérmagja Duna-földvár-Soltnál az október 31-én szervezett Kesseő-harcsoportba olvadt be. Szegeden az 1. légvédelmi tüzérdandár 8 ütege-

ből (32 cső), három pótgéyűs ütegeből (12 cső — összesen 44 cső) és az 5. tábori póthadosztály 7. pótgéyűsüzredéből, valamint kisebb, a tiszántúli visszavonuláskor szétszóródott katonai egységekből állott, amely még 600–800 főnyi harcoslétszámot jelentett. Ez számszerűségben nem nagy erő, de tekintve, hogy védekező pozícióban voltak, nem is lebecsülendő. A Szeged körüli harcok idején itt egyetlen német fronterő tevékenykedett, a 4. SS-rendőr páncélgránátos hadosztály, amely jelentős katonai erőt képviselt. Önálló páncélos oszttalval erősítették meg, amely 30 db. panzer VI-os „Párduc”-ból állott és fél páncéloszereznének felelt meg. Rohaőmvlegeikkel, nehéz páncélelhárító ágyúkkal, nehéz-tüzérséggel, gépesített egységekkel egészítették ki Bánátban a nyári feltöltéskor.

A német hadosztály október 3–28 között súlyos védekező harcokat folytatott a szovjet 46. hadsereg 37. hadtest hadosztályaival és a Vrsac (Versec)—Kikinda (Nagykikinda)—Újszegedi vonalon szorult egyre hátrább. A német erők, a 3. magyar hadsereg különböző hadosztályaiba sorolt három töredék ezredével a gyorsan összeszűkülő újszegedi hídfőállást védtek október 9-én estig. A német hadosztály egy október 8-án éjjel kapott engedély alapján 9-én reggel megkezdte a visszavonulást a szegedi közúti hídon.

Október 9-én délután 14 órakor kapott parancs értelmében a német 4. SS-rendőr páncélgránátos hadosztály Szeged körzetéből északi irányba, Szolnokra vonult, de egy biztosító egysége 6 páncélossal Szegeden maradt. Ezt a magyar csapatok megsejítésére két helyen is bevetették: így a tápéi Szomulvánál létesült szovjet hídfő és a boszorkányszigeti szovjet átkelés elrejtésére.

A német-magyar csapatok feladata volt a Tisza vonalának minden áron való megvédése. Ezt a célt szolgálta a hidak és a folyami átkelő eszközök, a tiszai vontatóhajók, uszályok és kompok felbontása is. A védelmi vonalban Algyótól Szegedig a 23. magyar tábori póthadosztály 51. pótgéyűsüzrede támpontszerűen védett. A tápéi kaputól Szegeden át a Boszorkánysziget alsó csücskéig, a Szilágy-major körzetéig a szegedi központú 5. tábori póthadosztály 7. pótgéyűsüzrede harcolt a Tisza vonalában, a városban elszórt támpontszerű védelmi állásai is voltak.

Összességében a felszabadító harcok során Szegednél igen jelentős szovjet erőket összpontosítottak: egy teljes hadtest, a 46. hadsereg 37. gárdalövészhadtest három hadosztálya, kb. 20 ezer fő harcolt Szegednél, vagyis hacsorlietszámban hatszorosa túlerőt vonultattak fel, nem szólva a fegyverzet és a harci szellem minőségi felülszégéről. Három

hadihidat építettek, egy páncélosvezrednyi erőt, 60 páncélossal átjuttattak a Tiszán, amely a csapásirány jelentőségét mutatja.

A szovjet tüzérség október 10-én hajnali öt órától délután 17 óráig lőtte a várost, de már 9-én este elszórt belővések voltak. A tüzérségilöveg- és aknabecsapódások áldozataiból pontosan nyomon követhető a tűz folyamatos hátrahelyezése, vagyis a tüzérségi előkészítés: 5 és 10 óra között Alsóvárost, 9 és 13 óra között a város centrumát, 12 és 15 óra között Felsővárost és Rókus városrészt lőtték, 15 és 17 óra között már csak elszórt aknabecsapódások voltak Felsővárosban. Ugyanakkor a magyar tüzérség nehézágyúkkal megerősítve egész nap folyamatosan lőtte a szovjet felvonulási vonalakat, mindenekelőtt Újszegedet és a boszorkányszigeti szovjet átkelőpontot. Együttesen több száz találat érte a várost, pl. a Szegedi Nemzeti Színház tetőzete aknabecsapódást kapott. A tüzérségi és aknatalálatoknak 29 polgári áldozata volt. Azt sajnos nem lehet megállapítani, csak három újszegedi esetben biztos, hogy a magyar tüzérségi lövésnek ebből hány áldozata volt.

A szovjet gyalogos alakulatok — felderítő páncélosokkal megerősítve — október 10-én délután Alsóváros felől megkezdtek a várost felszabadító közvetlen harci tevékenységet. Összeapások alakultak ki a Tisza-parton a Gyálarét—Röszke felől előnyomuló szovjet és a védő magyar csapatok között a Tisza-pályaudvar és az alsóvárosi feketeföldek környékén. A várost délről—dél-nyugatról és Kiskundorozsma felől a teljes bekerítés fenyegette. A szovjet támadó ek a 7. pótgéyűsüzredet is szétszaggatta, II. zászlóalja Szeged-Alsóközpont (ma Mórahalom)—Bácsalmás irányába szorult vissza, míg I. és III. zászlóalja Kistelek irányába menekült a teljes bekerítés elől. Ezért a városban harcra már nem is kerülhetett sor. Így is 100–120 hadifoglyot ejtettek a szovjet csapatok, azokat, akik bentszorultak a városban. A hirtelen „kivevőzötték” számáról nincs adatunk, de a tényről tudunk. Az elszórt harci cselekményeknek és lövöldözésnek 19 polgári áldozata volt, akik lövéssérülésekben haltak meg, és 30 magyar, 9 német katona halt meg, tehát összesen 87 áldozata volt a harcoknak. A szovjet csapatok embervesztését nem ismertük.

Sötétedéskor, 17 órakor a szovjet csapatok már a Belvárosban voltak. A Jókai utcában (a Dugonics térig) egy katonai trén állt be, 20–21 óráig pedig a Széchenyi térig nyomultak előre. A város felszabadulásának időpontját a szovjet források alapján lehet megjelölni, amely szerint október 10-én „északi rohammal elfoglalták Szegedet!” Így természetes a visszaemlékezéseknek az az állítása, hogy „a lakosság arra ébredt, hogy a város felszabadult”.

KANYÓ FERENC

A „Szegedi” hadosztály dala

A mikor május 9-én, a Győzelem napján Odesszában a helyőrségi klubban összejönnek a háborús veteránok, az ünnepi beszédek után megindul az emlékezés áradata. És harmonikaszó mellett néha magyar melódia szárnyán is fölroppen egy dal, s dúdolják vagy húszan-harmincan. Régi emlékeket ébreszt: története 1944 októberéig nyúlik vissza.

A Szegedet felszabadító csapatok között volt a 108. gárdahadosztály is. Régi orosz hagyományok szellemében a Legfőbb Főparancsnok október 11-i napiparancsa szerint a hadosztály elnyerte a kitüntető „Szegedi” címet.

A hadosztály 305. ezredében harcolt egy fiatal odesszai őrmester, Roman Liszenko is. Írógató ember lévén, valahol Szeged és Kecskemét között csak úgy, a maga szórakozására „összeütött” néhány strófát — a harcokról, akkori hangulatukról.

Tőle tudjuk mindezt, ő írta meg érdeklődésünkre hozzánk küldött levelében:

„Szolgált velem egy földim, Misa Krasznopolszkij, vidám, szellemes fickó. Nagyon muzikális egyéniség volt: minden, akkor elérhető hangszerezen játszott egy kicsit. Különösen szerette a háború előtt nálunk annyira népszerű Kálmán Imre zenéjét, szinte kívülről fújta legszebb dallamait. Amikor néhány bajtársamnak felolvastam e strófákat, neki megtetszettek, s pár nekifutás után Kálmán-motívumokból egy dallamot „komponált” hozzájuk. (Egy-két helyen közösen igazítottuk a dallamhoz a szöveget.) Néhány nap múlva aztán már a hadosztály nemhivatalos dalaként zengett erre-arra.”

A dal szövege Liszenko háborús dokumentumai között fennmaradt. Belányi György szegedi költő fordításában ide iktatjuk:

A szürke magyar éa
Zuhogó esőben
Mérül el a Tisza felett.
Hazám. Szülőházam.
A dal távolra száll.
Hallod, fiad szől, nem feled.

Csatákban született,
Oly dicső híre lett.
Előre, zászlónk szél veri.
Szeged város nevét.
A dicső nevet
Ez a hadosztály viseli!

Győztes ez a sors.
Ez jutott, ez hordoz.
Esküjéhez hű a sereg.
Hazánk bizta reánk.
Úgy kell a szabadság.
S a békét védik a fegyverek!

A gárda zászlaját
Piros vér verte át.
S fel új avózelem emeli.
Szeged város nevét.
A dicső nevet
Ez a hadosztály viseli!

Dunán csillag lobban,
S a Kaukázusban.
Nem feledhetjük már soha.
S az utolsó sír
Felett ott raqova, ott a
Vöröskatonák csillaga.

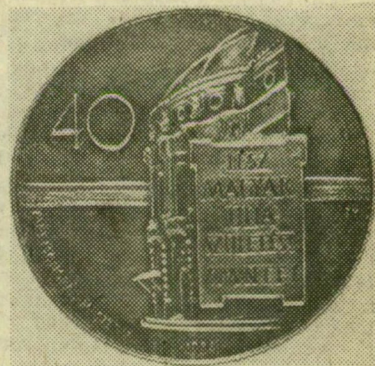
A síkságot át
Acélos sorokban
A Vörös Hadsereg szeli.
Szeged város nevét
A dicső nevet
Ez a hadosztály viseli!

Liszenko ma Odesszában él. Krasznopolszkij azonban nem jutott haza szülővárosába. Neki, aki olyan lelkes hódolója volt Kálmán Imre dallamainak, az utolsó tette is közvetve a magyar muzsikához kapcsolódott. Budapesten, az Operettszínház elfoglalása után kiderült, hogy az épület alá van aknázva. Kevés volt a hivatásos műszaki. Misa ehhez is értett, 19 aknázt sikeresen ártalmatlanná tett. A huszadik azonban az utolsó is lett Misa életében.

Ezekben a sorokban ne örök irodalmi „értékeket” keressünk: egyszerű katonák emberi dokumentuma egy hősi korból.

FENYVESI ISTVÁN

Felszabadulási emlékérem

Az éremgyűjtők népes tábora tisztelettel adózik azoknak a szovjet katonáknak és magyar antifasiszták, haladó személyeknek, akik 40 évvel ezelőtt részt vettek szeretett városunk, Szeged felszabadításában. Az évforduló jelentőségét méltatva, az Éremgyűjtők Csongrád megyei Szervezete Fritz Mihály szobrászművész alkotása nyomán egy bronzból készült, 42,5 milliméter átmérőjű, vert emlékérmét jelentetett meg.

Az előlapi éremmező alsó részében a tiszai pontonhídon átkelő, motorizált szovjet tüzérségi löveg, felülről a part menti vízben elsüllyedt uszály, és a síkból kiemelkedő stilizált városkép a tanácsháza tornyával és az alsóvárosi napsugaras épí-

zatú parasztház körvonalával. A peremvonalat követő körirat: SZEGED FELSZABADULÁSA — 1944. OKTÓBER 11.

A hátoldalt a nemzeti színház épületének homlokzati része tölti ki. A színház falán emléktábla, amely a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december 3-i megalakulását örökíti meg.

Az érem Szabó Géza szegedi ötvösmester műhelyében készült (a fotó pedig Hernádi Oszkár munkája). Megvásárolható a Juhász Gyula Művelődési Központban (Vörösmarty u. 5.) az éremgyűjtők szerdai (16–19 óra) és vasárnapi (9–13 óra) klubfoglalkozásain.

DOMBI GYULA